

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشکده معماری و هنر

گروه معماری

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته معماری، گرایش معماری

« طراحی مجموعه پژوهشی-یادمانی ملاصدرا در جوار مدرسه خان شیراز »
رهنمودهایی برای برقراری ارتباط بین معماری سنتی ایران و معماری مدرن

دانشجو

زینب سلیمانی شیجانی

استاد راهنما

دکتر محمد مهدی رئیس سمیعی

استاد مشاور

دکتر مژگان خاکپور

اسفند ماه ۱۳۹۲

طراحی مجموعه‌ی پژوهشی - یادمانی ملاصدرا در جوار مدرسه خان شیراز زینب سلیمانی شیجانی

کم‌توجهی به‌ریشه‌های معماری معاصر ایران، موجب بیگانگی معماری کنونی با بنیادهای مفهومی آن بوده است و از سوی به‌کارگیری مفاهیم بنیادین معماری سنتی، به‌تنهایی پاسخگوی نیازهای زندگی امروز نیست. اما با تعمق در معماری سنتی ایرانی، اصول و تفکر ویژه‌ی مستتر در حکمت اسلامی ایران هویدا می‌گردد. به‌نظر می‌رسد با شناخت و تلفیق این اصول با ضرورت‌های زندگی امروز، علاوه بر حفظ ارزش‌های معماری سنتی ایرانی، می‌توان به رویکردی نو برای طرح معماری دست یافت. تدقیق در فلسفه حکمت متعالیه‌ی ملاصدرا، به‌منظور بررسی ساختار معماری اسلامی ایرانی، دستمایه‌ی این تحقیق می‌باشد. رساله در پی پاسخ به این سوال است که آیا می‌توان پیوندی مشابه آنچه که ملاصدرا میان حکمت باستانی ایران و حکمت عقل‌گرای مشا ایجاد کرده است را میان مفاهیم معماری سنتی ایران و معماری عقل‌گرای مدرن ایجاد کرد؟ این پایان‌نامه با روش پژوهش ترکیبی تفسیری-تاریخی و توصیفی انجام پذیرفته و درزمره تحقیقات کیفی قرار دارد. داده‌های آن، از مطالعات اسنادی و مشاهدات غیر مشارکتی به‌دست آمده است. این تحقیق با بررسی اصول فکری حکمت متعالیه، در سامانه‌ی جست‌وجوی ساختارگرایی با محوریت تاثیر تفکر فلسفی در معماری، انجام پذیرفته است. نتایج تحقیق حاکی از آن است که با توجه به نظرگاه ملاصدرا و اصل اصالت وجود، می‌توان هدف اصلی معماری را ایجاد ارتباط میان مخاطب و عالم معنا، به‌منظور توجه انسان به وجود مطلق قرار داد. دستیابی به این هدف از طریق به‌کارگیری اصولی همانند الهام و استعاره، تجلی نور و تجلی کثرت در وحدت که ریشه در حکمت متعالیه داشته - و تبلور این ویژگی‌ها در کهن‌الگوهایی نظیر گذار قدسی، بهشت گمشده، ماندالا و... در معماری سنتی ایرانی مشاهده شده - است، ممکن می‌گردد.

این پژوهش در پنج فصل تنظیم شده است. در فصل اول به طرح مساله، ضرورت و اهداف پرداخته شده است. فصل دوم با عنوان مبانی نظری، شامل مبانی نظری و ادبیات تحقیق است. در مبانی نظری تبیین نسبتا جامعی از روند فکری ملاصدرا و چگونگی تلفیق فلسفه مشا و حکمت باستان ایران انجام گرفته است. در فصل سوم مراحل مطرح شده در نظرگاه صدرا در تلفیق فلسفه مدرن و سنتی در معماری تاویل داده شده و به شناخت و بررسی معماری از نظرگاه حکمت متعالیه پرداخته شده است. در فصل چهارم با عنوان یافته‌ها، نتایج حاصل از بررسی‌های انجام شده ارائه شده و مفاهیم مستخرج از معماری سنتی در قالب الزامات زندگی مدرن ارائه شده است. در فصل پنجم با عنوان فرایند طراحی اطلاعات مربوط به موضوع طراحی و بستر شکل‌گیری طرح تدوین شده و در نهایت طرح مورد نظر شده است.

کلید واژه‌ها: حکمت متعالیه، وجود معماری، ماهیت معماری، اصالت وجود

فهرست

۳	۱) طرح پژوهش.....
۳	1-1- تعریف مساله و ضرورت تحقیق.....
۴	۲-۱- پیشینه پژوهش.....
۴	۳-۱- فرضیه.....
۴	۱-۳-۱- فرضیه مشروط
۴	۴-۱- اهداف.....
۵	۵-۱- قلمرو پژوهش.....
۵	۶-۱- شیوه پژوهش.....
۶	۷-۱- محدودیت های پژوهش.....
۶	۸-۱- ساختار پژوهش.....
۸	۲) چارچوب نظری.....
۸	۱-۲- مقدمه.....
۸	۲-۲- شناخت صدرا.....
۱۲	۳-۲- ریشه های فکری صدرا.....
۱۴	۴-۲- نحوه تلفیق تفکر مدرن و سنتی.....
۱۵	۲-۴-۱- شناخت.....
۱۵	۲-۴-۱-۱- وجود و ماهیت.....
۱۶	۲-۴-۱-۲- اصالت وجود.....
۱۷	۲-۴-۱-۳- وحدت وجود و تشکیک وجود.....
۱۸	۲-۴-۱-۴- اتحاد عاقل و معقول.....
۱۸	۲-۴-۲- تلفیق.....
۲۰	۲-۵- نتیجه گیری.....
۲۱	۳) تاویل نظریات ملاصدرا در معماری.....
۲۱	۳-۱- مقدمه.....
۲۲	۳-۲- شناخت معماری.....
۲۲	۳-۱-۲- وجود و ماهیت معماری
۲۴	۳-۲-۲- هدف معماری.....
۲۶	۳-۳-۲- شناخت معماری سنتی از دیدگاه حکمت متعالیه.....
۲۷	۳-۴-۲- بررسی بعد وجودی معماری سنتی.....

- ۲۸-۲-۳-۵-نقش امر قدسی و الگوهای ازلی در بعد وجودی معماری سنتی.....
- ۲۹-۲-۳-۶-حضور الگوهای ازلی در معماری سنتی تبلور بعد وجودی معماری سنتی.....
- ۳۰-۳-۳-تلفیق.....
- ۳۲-۴-یافته ها.....
- ۳۷-۴-۱-بهشت گمشده.....
- ۳۸-۴-۲-گذار قدسی.....
- ۴۲-۴-۳-ماندالا.....
- ۴۴-۴-۴-تحلیل یافته ها.....
- ۴۵-۴-۵-نتیجه گیری.....
- ۴۶-۵-فرایند طراحی.....
- ۴۷-۵-۱-موضوع طراحی.....
- ۴۷-۵-۱-۱-۱-۵-مصادیق.....
- ۴۷-۵-۱-۱-۱-۱-۵-مرکز اسلامی فرهنگی نیویورک.....
- ۴۸-۵-۱-۱-۲-ساختمان مرکزی فرهنگستان هنر.....
- ۵۱-۵-۱-۲-۱-۵-مبانی برنامه ریزی و طراحی.....
- ۵۱-۵-۱-۲-۱-۵-ضوابط طراحی سالن همایش.....
- ۵۱-۵-۲-۲-۱-۵-صحنه.....
- ۵۲-۵-۳-۲-۱-۵-استانداردهای پرده.....
- ۵۳-۵-۴-۲-۱-۵-میلان سالن.....
- ۵۶-۵-۵-۲-۱-۵-مصالح.....
- ۵۷-۵-۶-۲-۱-۵-ورودی و خروجیهای سالن همایش.....
- ۵۸-۵-۷-۲-۱-۵-کتابخانه.....
- ۵۸-۵-۸-۲-۱-۵-سالن مطالعه.....
- ۵۹-۵-۹-۲-۱-۵-فضای همایشگاهی و گالری.....
- ۶۰-۵-۱۰-۲-۱-۵-لابی.....
- ۶۰-۵-۱۱-۲-۱-۵-بخش اداری.....
- ۶۰-۵-۱۲-۲-۱-۵-بوفه(کافه تریا).....
- ۶۱-۵-۱۳-۲-۱-۵-رستوران.....
- ۶۲-۵-۱۴-۲-۱-۵-پارکینگ.....
- ۶۲-۵-۳-۱-۵-برنامه فیزیکی.....

۶۴	سازه	۴-۱-۵
۶۴	تاسیسات	۵-۱-۵
۶۴	ارتباطات فضایی	۶-۱-۵
۶۵	مطالعات بستر شکل گیری طر	۵-۲-۵
۶۵	موقعیت جغرافیایی و اقلیم	۱-۲-۵
۶۷	پوشش گیاهی	۲-۲-۵
۶۷	مکان یابی	۳-۲-۵
۶۸	تحلیل سایت	۴-۲-۵
۶۹	طرح	۳-۳-۵
۶۹	اهداف	۱-۳-۵
۶۹	رویکردها	۲-۳-۵
۶۹	ایده های راهبردی	۳-۳-۵
۷۰	راهکارها	۴-۳-۵
۷۰	روند طراحی	۵-۳-۵
۷۷	منابع فارسی	
۸۰	منابع لاتین	

فهرست جداول

جدول ۲-۱	الگوبرداری از روش ملاصدرا در معماری	۲۰
جدول ۴-۱	مقایسه تطبیقی بنای مدرسه خان و مسجد شیخ لطف الله	۳۸
جدول ۴-۲	بررسی آرکی تایپ بهشت گم شده در باغ ایرانی	۴۰
جدول ۴-۳	بررسی گذار قدسی ورودی تخت جمشید	۴۲
جدول ۴-۴	گذار قدسی در طرح ورودی مسجد امام	۴۴
جدول ۴-۵	گذار قدسی ورودی خانه بروجردیها	۴۵
جدول ۴-۶	رهنمون های طراحی برگرفته شده از ساختارهای آرکی تایپی	۴۸
جدول ۵-۱	ورودی و خروجی در سالن همایش	۶۱
جدول ۵-۲	برنامه فیزیکی	۶۷

فهرست تصاویر

تصویر ۱-۴- پلان مدرسه خان شیراز.....	۳۵
تصویر ۲-۴- ایوان مدرسه خان، مکانی برای حضور.....	۳۵
تصویر ۳-۴- رشته تصاویر و نقوش منظم نشان دهنده وحدت در کثرت.....	۳۵
تصویر ۴-۴- پلان مسجد شیخ لطف الله.....	۳۶
تصویر ۵-۴- تجلی نور در دالان ورودی مسجد شیخ لطف الله.....	۳۷
تصویر ۶-۴- گنبد مسجد شیخ لطف الله، اوج تجلی مفهوم وحدت در کثرت.....	۳۷
تصویر ۷-۴- تجلی نور در نقطه ی اوج درون گنبد شیخ لطف الله.....	۳۷
تصویر ۸-۴- باغ شاهزاده ماهان.....	۳۹
تصویر ۹-۴- ورودی تخت جمشید.....	۴۲
تصویر ۱۰-۴- پلان مسجد امام اصفهان.....	۴۳
تصویر ۱۱-۴- دالان ورودی مسجد امام اصفهان.....	۴۳
تصویر ۱۲-۴- پلان خانه بروجردی ها.....	۴۴
تصویر ۱۳-۴- گنبد تبلور مفهوم ماندالا.....	۴۶
تصویر ۱۴-۴- چهارتاقی.....	۴۶
تصویر ۱۴-۴- چهارتاقی.....	۴۷
تصویر ۱-۵- پلان مجموعه فرهنگی اسلامی نیویورک.....	۵۰
تصویر ۲-۵- نورگیرهای مرکز اسلامی نیویورک.....	۵۱
تصویر ۳-۵- نورگیرهای مرکز اسلامی نیویورک.....	۵۱
تصویر ۴-۵- پلان فرهنگستان هنر.....	۵۱
تصویر ۵-۵- فرهنگستان هنر.....	۵۲
تصویر ۶-۵- رواق ها و نورگیرهای فرهنگستان هنر.....	۵۲
تصویر ۷-۵- طراحی داخلی و ستون های فرهنگستان هنر.....	۵۳
تصویر ۸-۵- اندازه ها و زوایای مربوط به سن.....	۵۶
تصویر ۹-۵- مخروط بینایی.....	۵۷
تصویر ۱۰-۵ -	۵۹
ابعاد	سالن
همایش.....	۵۹
تصویر ۱۱-۵ -	انواع
چیدمان.....	۶۰
تصویر ۱۲-۵ - استاندار ابعاد مبلمان رستوران.....	۶۶

- تصویر ۱۳-۵- دیاگرام ارتباطات..... ۷۰
- تصویر ۱۴-۵ - بافت تاریخی و بناهای ارزشمند در نزدیکی سایت مورد نظر..... ۷۳
- تصویر ۱۵-۵ - دسترسی از طریق بلوار مدرس..... ۷۳
- تصویر ۱۶-۵ - دسترسی های سایت..... ۷۴
- تصویر ۱۷-۵- استقرار بنا در سایت..... ۷۴
- تصویر ۱۸-۵ - همجواری های سایت، مسجد و مدرسه..... ۷۵
- تصویر ۱۹-۵ - آلترناتیو اول..... ۷۶
- تصویر ۲۰-۵ - آلترناتیو اول..... ۷۶
- تصویر ۲۱-۵- آلترناتیو دوم..... ۷۷
- تصویر ۲۲-۵-آلترناتیو دوم..... ۷۷
- تصویر ۲۲-۵-آلترناتیو سوم..... ۷۷
- تصویر ۲۳-۵-آلترناتیو سوم..... ۷۷
- تصویر ۲۴-۵-آلترناتیو سوم..... ۷۷

فهرست نمودارها

- نمودار ۱-۲- سیر تحول تاریخی فلسفه..... ۱۰
- نمودار ۲-۲- ارتباط فلسفه و وحی..... ۱۱
- نمودار ۲-۳- ابعاد شناخت..... ۱۵
- نمودار ۲-۴- منابع معرفتی..... ۱۹
- نمودار ۲-۵- روش تلفیق ملاصدرا..... ۱۹
- نمودار ۱-۳- شناخت معماری..... ۲۴
- نمودار ۲-۳- ابعاد معماری..... ۲۴
- نمودار ۳-۳- ارتباط وجه کارکردی و وجه معنایی معماری..... ۲۵
- نمودار ۳-۴- تاویل نحوه تلفیق ملاصدرا در معماری..... ۳۲
- نمودار ۱-۴- هدف متعالی معماری..... ۳۳

مقدمه

یکی از مشکلات معماری کنونی ایران، توجه اندک به هویت معماری ایرانی است که موجب عدم وجود تعریفی دقیق، از معیارهای هویتی معماری معاصر ایران است؛ به طوری که تنوع و تعدد دیدگاه‌های برگزیده، از اصلی‌ترین ویژگی‌های این معماری به‌شمار می‌رود. شاید بتوان گفت که بسیاری از معماران ایرانی، بدون برخورداری از اصولی مدون و حتی بدون آگاهی‌های نظری و شناخت دقیق مفاهیم فکری سبک‌های مختلف، به طراحی می‌پردازند. این، درحالی است که فقدان توجه کافی به ارزش‌های معماری سنتی ایران، بحران التقاط در معماری معاصر را به دنبال دارد و ارزش‌های مستتر در معماری سنتی ایرانی رو به فراموشی است. در این راستا لازم است طی مطالعات برنامه ریزی شده به بازشناسی ارزش‌های معماری سنتی پرداخته شود.

در این راستا در این پژوهش تلاش خواهد شد تا با روشی هدفمند به بررسی و بازشناسی ارزش‌های مستتر در معماری سنتی پرداخته شود. اما برای دستیابی به اصولی ارزشمند برای طراحی معماری، تنها اکتفا به ارزش‌های معماری سنتی کافی نیست و باید بتوان این ارزش‌ها را در قالبی متناسب با نیازهای زندگی امروز ارایه کرد. هدف از انجام این پژوهش دسترسی به راهکاری منطقی برای برقراری ارتباط بین ارزش‌های مستتر در معماری سنتی و نیازهای زندگی امروز است.

فصل اول: طرح پژوهش

۱) طرح پژوهش

۱-۱- تعریف مساله و ضرورت تحقیق

حفاظت از بافت‌های تاریخی، تاکنون در ایران به‌عنوان یک اصل فرهنگی چندان مورد توجه نبوده و یا راه کارهای موقت و گاه غیر ثمر بخش برای آن ارائه شده است. چنان که ساخت و سازهای متاخر در بافت‌های تاریخی نیز با شتابی محسوس و غفلتی تامل بر انگیز نسبت به بستر کالبدی تاریخی و هویت فرهنگی همراه شده است. این در حالی است که در معماری سنتی موجود در بافت‌های تاریخی نشانی از اصول و نحوه‌ی تفکری خاص وجود داشته است که بها دادن به آن یا یافتن رموز آن اهمیت بسیاری برای احیای بافت قدیم شهرها خواهد داشت. این اصول و نحوه‌ی تفکر ریشه در حکمت غنی ایرانی دارد که امروزه نه تنها جهان مدرن با آن بی ارتباط است بلکه در میان مردم ایران نیز مهجور مانده است. بنابراین تلاش برای شناخت این اصول می‌تواند راه کارهایی را برای طراحی فراهم آورد که به حفظ ارزش‌های معماری ارزشمند سنتی ایرانی کمک کند. از سوی دیگر، پرداختن به اصول معماری سنتی، به تنهایی پاسخگوی نیازهای زندگی جهان مدرن امروز نخواهد بود. لذا شناخت نیازها و ضرورت‌های زندگی مدرن و لحاظ کردن آن در معماری امروز نیز اهمیت زیادی دارد. در نتیجه در راستای دست‌یابی به راهکاری مناسب می‌توان با تلفیق اصول فکری حاکم بر معماری سنتی و ضرورت‌های زندگی امروز به رویکردی نو برای طراحی دست یافت. این رویکرد نیازمند به یک دستگاه نظری است که بتواند پیوندی مناسب بین وجه عقل‌گرایی معماری مدرن و وجه شهودی و زوقی معماری سنتی ایرانی برقرار کند. حکیم ملاصدرا فیلسوف بزرگ ایرانی، اصول فلسفه و حکمت غنی ایرانی را به گونه‌ای قابل فهم و با ترکیب حکمت اشراق^۱ و حکمت مشاء^۲ معرفی کرده است. بدین معنی که با افکار و نظریات خود، به اثبات رساند که برای دریافت معرفت، باید هم از طریق عقل و هم از طریق دل پیش رفت. در این پژوهش سعی بر این است تا با استفاده از این ایده به دستگاه نظری مورد نیاز دست یافت و با تاویل آن در معماری پیوند مورد نظر را برقرار کرد.

زادگاه ملاصدرا در شیراز است و آرامگاه این اندیشمند ایرانی در بصره واقع شده است. اما مدرسه خان شیراز را که، مدرس وی بوده است، می‌توان سرشار از پتانسیل‌های بی‌مانند به منظور ترویج و تعلیم اعتقادات حکیم ملاصدرا ارزیابی نمود. بخش اصلی بنای مدرسه، در حال حاضر پا بر جاست. با توجه به بررسی‌ها و مطالعات انجام شده، بنا در مرحله فرسودگی نسبی است. در عین حال، که از فعالیتی تقریباً سالم برخوردار است. کالبد بنا نیز تا حدی دچار فرسودگی شده است. بنابراین، بنا نیازمند به مداخله از نوع احیا است. در کنار بنای مدرسه، زمینی به مساحت ۲۲۰۰۰ متر مربع وجود دارد که با بررسی‌های انجام شده به دلیل قرارگیری در بافت ارزشمند قدیمی شیراز، می‌تواند مکان مناسبی برای طراحی مجموعه پژوهشی یادمانی مورد نظر باشد. از این رو در این پایان‌نامه، در نظر است با الهام از افکار ملاصدرا، ارتباط میان وجه شهودی معماری و وجه عقل‌گرای آن را تهسیل کرد. این امر، در قالب رهنمودهایی برای طراحی مجموعه‌ای پژوهشی یادمانی ارائه شده و در نهایت، بر اساس این رهنمون‌ها بنایی در کنار مدرسه خان شیراز طراحی خواهد شد.

^۱ حکمت اشراق یا حکمت نور منسوب به شیخ شهاب‌الدین سهروردی که ریشه در حکمت خسروانی و حکمت باستانی ایران دارد.

^۲ حکمت عقل‌گرا که ریشه در فلسفه عقل‌گرای ارسطویی دارد.

۱-۲- پیشینه پژوهش

آسیب‌شناسی معماری معاصر ایران، کاستی‌هایی را عیان می‌نماید که مهم‌ترین آنها توجه اندک به مبانی مفهومی موجود در معماری سنتی ایرانی است. متأسفانه در مطالعات علمی موجود در این زمینه، بیشتر توجهات معطوف به اصول کالبدی بناهای سنتی بوده و مفاهیم و رموز مستتر در معماری ایرانی دوره‌های پیشین، اغلب مغفول مانده است. به نظر می‌رسد اصولی که بتوان از طریق آن مفاهیم و رموز معماری سنتی ایران را مورد بررسی قرار داده و در معماری معاصر به کار بست، دچار نقصان است. تاکنون برای بازشناسی مفهومی معماری ایران پژوهش‌هایی صورت گرفته که می‌توان از آن میان به مطالعات نادر اردلان در راستای موضوع وحدت در معماری اسلامی اشاره کرد. در این تحقیقات، وحدت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مفاهیم معماری ایران مورد بررسی قرار گرفته است. علاوه بر این، مطالعات سید حسین نصر نیز حاوی ارزش زیادی است که به دنبال معنویت و حکمت در هنر اسلامی، مفاهیمی از جمله توجه به خلا در فضاها را ارایه نموده است. همچنین می‌توان به پژوهش‌هایی اشاره کرد که در مقیاس رساله‌های دکتری، در دانشگاه‌هایی چون شهید بهشتی و تهران، به دنبال بازنگری معماری از دیدگاه ملاصدرا ارایه شده‌اند. قالب رویکرد در این تحقیقات، تحلیل معماری‌های موجود از این نظرگاه بوده است. اما موضوعی که به وضوح در این تحقیقات اشاره نشد، تاثیری است که حکمت متعالیه می‌تواند بر معماری معاصر ایران داشته باشد. رویکرد این پژوهش به دست آوردن ساختاری از روند شکل‌گیری حکمت متعالیه و تاثیر آن بر معماری معاصر است.

۱-۳- فرضیه

فرض بر این است که توجه به وضعیت و تاکید بر حفاظت بافت تاریخی شهرها به دلیل ارزش‌های فرهنگی و ماهوی نهفته در این بافت و پیوند ناگسستنی زندگی ساکنان با کالبد موجود اهمیتی انکار ناپذیر داشته و توسعه ناسازگار روز افزون این اهمیت را دو چندان می‌نماید. علاوه بر این ایجاد پیوند بین اصول معماری مدرن و ارزش‌های معماری سنتی با توجه به حضور ارزش‌های زندگی مدرن در جامعه ضروری است. تلاش برای پیوند این دو رکن که ارزش‌های بسیاری در خود دارند قادر به تعریف معیارهایی موثر برای آفرینش آثار معماری با احترام به الگوها و مفاهیم تاریخی خواهد بود. بنابراین، فرضیه تحقیق را می‌توان به صورت زیر ارائه کرد:

« می‌توان پیوندی مشابه آنچه ملاصدرا بین حکمت باستانی ایران و حکمت مشا ایجاد کرده است، میان مفاهیم معماری سنتی ایران و معماری مدرن برقرار کرد.»

۱-۳-۱- فرضیه مشروط

در صورت درستی فرضیه مطرح شده، بررسی نشانه‌های گواه بر درستی این فرضیه و تلاش برای تدوین رهنمون‌های مناسب جهت به کارگیری پیوند مورد نظر در طراحی گام بعدی خواهد بود.

۱-۴- اهداف

هدف اصلی در این پژوهش بررسی بافت قدیمی و الگو برداری صحیح از معماری سنتی ایران در دو زمینه مفهومی و کالبدی می‌باشد تا راهکارهایی در راستای جلوگیری از توسعه ناسازگار در جوار بناهای ارزشمند تاریخی حاصل شده و چارچوب

مناسبتی جهت طراحی به دست آید. درگام بعدی از این چارچوب برای طراحی مجموعه‌ای پژوهشی- یادمانی در راستای معرفی، تبلیغ و ترویج افکار حکیم ملاصدرا استفاده خواهد شد.

اهداف اصلی:

به دست آوردن رهنمون‌هایی برای برقراری ارتباط میان مفاهیم مستتر در معماری سنتی ایران و معماری مدرن طراحی مجموعه‌ای پژوهشی - یادمانی با استفاده از رهنمون‌های به دست آمده

اهداف فرعی:

بازشناسی هویت معماری سنتی ایران

شناخت و ترویج افکار حکیم ملاصدرا به واسطه نمود آن در معماری

احیای ارزش‌های بنای مدرسه خان و تاثیر آن بر ساخت و سازهای معاصر

۱-۵- قلمرو پژوهش

این پژوهش در راستای تدوین رهنمود‌هایی برای تلفیق معماری مدرن و معماری سنتی شکل گرفته است. آنچه مسلم است این رهنمودها می‌توانند هم در زمینه کالبدی و هم در زمینه مفهومی شکل گیرد. اما بنابر گستردگی موضوع آنچه مورد بررسی قرار گرفته است تنها بخش مفهومی است و در مطالعات انجام شده سعی بر استخراج مفاهیم ارزشمند مستتر در معماری سنتی و ترکیب آن با ملازمات زندگی امروز بوده است. در نتیجه رهنمود‌های به دست آمده برای طراحی تنها در زمینه مفهومی خواهد بود و انتاب سبک طراحی برای کالبد بنا و چگونگی استفاده از فرم‌ها و احجام با توجه به مسایلی از قبیل اقلیم، بافت، فرهنگ و... متغیر در نظر گرفته شده و بر عهده معمار بنا خواهد بود. در این پایان‌نامه شهر شیراز به عنوان بستر طرح انتخاب شده است. در نتیجه یافته‌های به دست آمده در بحث مفهومی در قالب کالبدی متناسب با این بستر ارائه خواهد شد.

۱-۶- شیوه پژوهش

روش کلی تحقیق در این پژوهش، کیفی ترکیبی است و در زمره پژوهش‌های تفسیری- تاریخی و توصیفی قرار می‌گیرد. داده‌های آن، عمدتاً از طریق مشاهده و مطالعات آرشیوی (اسنادی و کتابخانه‌ای) به دست خواهد آمد. دستورالعمل‌های طراحی، از طریق تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده، تدوین می‌شود. این تحقیق در سامانه‌ی جست و جوی ساختارگرایی با محوریت تاثیر تفکر فلسفی در معماری انجام خواهد شد. تحلیل اطلاعات نیز بر اساس روش تحلیلی کیفی قیاس خواهد بود. همان‌طور که اشاره شد این پژوهش در زمره پژوهش‌های تفسیری تاریخی است و مراحل زیر در انجام آن ضروری است:

۱- جست و جو و جمع‌آوری داده‌ها و مدارک مورد نیاز

۲- سازماندهی مدارک

۳- تحلیل و ارزیابی

۴- روایت

مراحل ذکر شده به صورت پیوسته و متناوب بوده و ارزیابی و روایت می‌تواند در حین مرحله شناخت و جمع‌آوری داده‌ها نیز صورت گیرد. به بیان دیگر این مراحل رابطه خطی و متوالی ندارند، بلکه در فرایند تحقیق با یکدیگر عمل می‌کنند. در انتها با رسیدن به اصول مورد نظر طی این ۴ مرحله به طراحی مجموعه پرداخته خواهد شد.

در مجموع در این پروژه با بررسی آثار ملاصدرا به برکشیدن از اصول فکری او خواهیم پرداخت و به چارچوب مورد نظر برای طراحی را خواهیم رسید. نظر به محوطه مورد انتخاب، برکشیدن ارزش‌های معماری درون بافت از دیگر مباحث مطرح در طراحی خواهد بود. همچنین یافتن اصولی که معماری متأثر از افکار ملاصدرا باشد کانسپت کلی طرح را رقم خواهد زد.

۱-۷- محدودیت‌های پژوهش

با توجه به این که موضوع پژوهش یک مبحث میان رشته‌ای است و قسمت عمده آن در راستای شناخت افکار و فلسفه حکیم ملاصدرا است نیازمند به بررسی و تحلیل عمیق و همه‌جانبه داشته و با توجه به محدود بودن بازه زمانی انجام یک پروژه پایان نامه کارشناسی ارشد اصلی‌ترین محدودیت در طی انجام پژوهش بحث زمان بوده و در صورت برخورداری از زمان بیشتر نتایج دقیق‌تر و جامع‌تری حاصل می‌شد.

۱-۸- ساختار پژوهش

این پژوهش در پنج فصل تنظیم شده است. در فصل اول کلیات پژوهش شامل مساله، ضرورت، اهداف، فرضیه و... بیان شده است. فصل دوم با عنوان مبانی نظری، شامل مبانی نظری و ادبیات تحقیق است. در مبانی نظری تبیین نسبتا جامعی از روند فکری ملاصدرا و چگونگی تلفیق فلسفه مشا و حکمت باستان ایران انجام می‌گیرد که راهنمای تلفیق معماری مدرن و معماری سنتی خواهد بود. در فصل سوم مراحل مطرح شده در نظرگاه صدرا در تلفیق فلسفه مدرن و سنتی در معماری تاویل داده می‌شود و به شناخت و بررسی معماری از نظرگاه حکمت متعالیه پرداخته می‌شود. در فصل چهارم با عنوان یافته‌ها، نتایج حاصل از بررسی‌های انجام شده ارائه می‌شود و مفاهیم مستخرج از معماری سنتی در قالب الزامات زندگی مدرن ارائه می‌شود. در فصل پنجم با عنوان فرایند طراحی اطلاعات مربوط به موضوع طراحی و بستر شکل‌گیری طرح تدوین می‌شود و در نهایت طرح مورد نظر ارائه می‌گردد.

فصل دوم: چارچوب نظری

۲) چارچوب نظری

۲-۱- مقدمه

ملاصدرا مسلمان یکی از بزرگترین فلاسفه اسلام است. چهارصد سال است که افکار او درخشندگی خاصی به محافل علمی جهان اسلام بخشیده و می‌رود که روز به روز نقش‌آفرین‌تر از گذشته، جهان تفکر بشری را متوجه خود گرداند. این فیلسوف بزرگ با توجه به تلاش بسیار در زمینه فراگیری دانش فلسفه و تجربه‌های عرفانی و معنوی توانست به دیدگاه جدید و کاملی دست یابد و حکمتی جدید را با عنوان حکمت متعالیه بنا نهد. تلاش وی در راستای رسیدن به روش‌هایی برای شناخت و درک حقیقت هستی بوده است. آشنایی با افکار و نظریات وی می‌تواند مسیری روشن در راستای نزدیک شدن به درک حقایق باشد. "قبل از ملاصدرا حکمت الهی، علمی بود در ردیف حکمت‌های دیگر و جزو فلسفه به شمار می‌آمد. نه طلاب علوم دینی آن را یک علم قطعی به مفهوم علم در این دوره می‌دانستند و نه استادانی که به آن‌ها درس می‌دادند. چون علم حکمت الهی به پیروی از نحوه استنباط استاد تغییر می‌کرد و یک استاد آن را طوری تدریس می‌کرد و استاد بعد، به یک گونه دیگر." (کربن، ۱۳۹۱، ص. ۲۲۲) اما ملاصدرا به دلیل گسترده و همه‌جانبه بودن تعالیمی که دیده بود و افزودن تجربیات عرفانی خاص خود بدان توانست نوعی مکتب جهان‌شمول را ارائه کند که در هر زمان و هر مکان پاسخ‌گوی مسائل فلسفی باشد. وی با ابتکار خویش توانست تلفیقی منطقی بین فلسفه عقل‌گرای جدید (فلسفه مشا) و حکمت باستانی ایران برقرار کند. وی این کار را در دو مرحله شناخت و تلفیق انجام داده است. با تاویل این دو مرحله در معماری نیز می‌توان روشی برای تلفیق معماری سنتی و مدرن به دست آورد. بدین ترتیب که در ابتدا به شناخت معماری پرداخته شود و سپس تلفیق.

۲-۲- شناخت صدرا

ملاصدرا حکیم و فیلسوف بزرگ ایرانی است که توانست مکتبی کامل و همه‌جانبه را بنا نهد. این مسله از یک سو ریشه در تعالیم جامعی دارد که این حکیم بزرگ در زمان تحصیل علم از جانب اساتید بنام خود دریافت کرده است. استادان اصلی ملاصدرا در اصفهان سه شخصیت مشهور بودند که نامشان در تاریخ اندیشه‌ی ایرانی از دیگران متمایز است. نخستین آنان بهاءالدین عاملی معروف به شیخ بهایی بود که فقه، تفسیر، حدیث و علم رجال به وی آموخت. استاد دیگری که تأثیری عظیم بر ملاصدرا داشت میرداماد بود که ملاصدرا نزد وی علوم فلسفی و نظری را آموخت. سومین استاد ملاصدرا میرابولقاسم میرفندرسکی بود که در ۱۶۴۰ میلادی در اصفهان در گذشته است؛ میرفندرسکی در کار برگردانده شدن آثار سانسکریت به فارسی، که در دوره طلایی مناسبات ایران و هند در عصر اکبر شاه انجام گرفت، دست داشت. (شایگان، ۱۳۸۷، ص. ۲۳۲ و ۲۳۱) جامعیت اندیشه‌ها و توانایی‌های اساتید ملاصدرا در مباحثی که به او آموختند زمینه مناسبی را برای افکار ارزشمند او فراهم کرد.

ملاصدرا در زمان حیات خود با نام‌لایمات بسیاری مواجه شد، اما همان طور که در کتاب هانری کربن توضیح داده شده است: "اندیشه ملاصدرا پس از مرگ وی رونق بسیار یافت. علاوه بر مکتب اصفهان^۳ که وی گرداننده اصلیش بود، اندیشه وی از

^۳ واپسین مکتب نگارگری در دوران حکومت صفویان، مکتب نگارگری اصفهان است که بعد از انتقال پایتخت توسط شاه عباس کبیر به اصفهان بوجود آمد.

نظر اغلب فیلسوفانی که پس از او پیدا شدند اهمیتی اساسی یافت و به صورت عالی ترین وجه تلفیق و شکل نهایی فلسفه در اسلام ایرانی در آمد که جریان های گوناگونی چون وجه اشراقی فلسفه بوعلی و حکمت اشراقی سهره وردی در آن در قالب اصول تشیع اثنا عشری با هم تلفیق شدند و به صورت مقدمات فلسفه نوی در آمدند. اندیشه ملاصدرا در واقع بیشتر از مقوله حکمت الهی است تا از مقوله فلسفه به معنای خاص کلمه. فلسفه اسلامی نیز تنها به صورت حکمت الهی و عرفان توانسته است تا به امروز در ایران دوام بیاورد." (شایگان، ۱۳۸۷، ص. ۲۶۴)

اما شناخت ملاصدرا و اندیشه های وی کار ساده ای نیست. "شخصیت ملاصدرا ابعاد زیادی دارد و زندگی او یک زندگی پرمجراست. وی مانند فیلسوفان دیگر فقط یک متفکر و فیلسوف با یک زندگی متعارف نیست، او نه فقط یک متفکر و فیلسوف و موسس یک مکتب فلسفی، و دارای دانش های مرسوم زمان خود در رشته های ریاضی و نجوم و پزشکی و علوم اسلامی مانند تفسیر و حدیث است و نه فقط یک استاد موفق فلسفه و یک نویسنده توانای کتب فلسفی مفید است، که در بعد دیگر و با نگاه دیگری، یک عارف و عابد ریاضت کش و دارای توانایی های فوق طبیعی است تا به آن اندازه که خود به اشاره مدعی شده است که به اراده خود می توانسته روح خود را از بدن بدر آورده و به همراه آن مشاهده ماوراءالطبیعت بشتابد. معرفی ملاصدرا به عنوان یک فیلسوف برای او کم است حتی اگرچه عنوان عارف یا متخصص در عرفان نظری را هم بیفزاییم. ملاصدرا یک کثیرالاضلاع بود که در هر بعد خود دانشی از دانش های رایج زمان خود را با خود داشت. یک فیلسوف مشایی، یک متخصص فلسفه اشراقی، ماهر در علم کلام اسلامی، متبحر در عرفان نظری، مفسر توانا، حدیث شناس کم نظیر، استاد در ادب فارسی و عربی، ریاضیدان و آگاه از دانش های پزشکی قدیم، نجوم، علوم طبیعی و حتی علوم معروف به علوم پنهانی بدون آن که بتوان نام آن را جادو و جنبل نهاد." (خامنه ای، ۱۳۸۳، ص. ۴۱ و ۴۰)

گسترده گی توانایی های ملاصدرا ریشه در دامنه معلومات و مطالعات وی و همچنین آموزش های اساتید توانمند او دارد و اما علاوه بر این توانایی ها برای صدرا دو ویژگی اساسی در کتاب حکمت متعالیه ذکر شده است: "ملاصدرا دو خصلت علمی دیگر نیز داشت که در دانشمندان کمتر دیده می شود. یکی عمق معلومات و اوج دانش فلسفی اوست که به دانستن اکتفا نمی کرد بلکه عادت داشت که مسائل فلسفی را تا آخرین نقطه ی ممکن بشکافد و به عمق آن فرو رود و با قدرت تحقیق از سطح استدلال ها و فهم های فلاسفه بگذرد و مسائل دشوار فلسفی را با نگاهی کلی تر و فراگیرتر بررسی کند، در نتیجه همین ویژگی، او توانست بینش فلسفه را در برخی مسائل به کلی بر هم زند و دیدگاه های جدیدی را به فلسفه بیفزاید." (خامنه ای، ۱۳۸۳، ص. ۴۱) ویژگی دیگر او خلاقیت و نوآوری در فلسفه است. وی که سرمایه ای بسیار و منبعی سرشار از دانش و به ویژه فلسفه داشت و خود او با نوآوری هایش آراء جدیدی را ابراز نموده بود، در شیراز بساط تدریس را گسترانده و از اطراف شاگردان بسیاری گرد او آمده بودند. اما رقبای او که مانند بسیاری از فیلسوفان و متکلمان، از فلاسفه ی پیش از خود تقلید می نمودند، و از طرفی موقعیت اجتماعی خود را نزد دیگران در خطر می دیدند یا با انگیزه دفاع از عقاید خود و شاید از روی حسادت، بنای بدرفتاری را با وی گذاشتند و آراء نو او را به مسخره گرفتند و به او توهین روا داشتند. این رفتارها و فشارها با روح لطیف ملاصدرا نمی ساخت و از طرفی ایمان و دین و تقوای او اجازه عمل متقابل و معامله به مثل را نمی داد؛ از این رو شیراز را به

صورت قهر بیرون آمد و به شهر قوم رفت که در آن هنگام هنوز مرکز مهم علمی و فلسفی نشده بود. ملاصدرا در خود شهر قوم هم نماند و به سبب گرما و بدی آب و هوا و شاید دلایل اجتماعی مشابه شیراز به اطراف شهر در روستایی به نام کهک نزدیک شهر قم منزل گزید. افسردگی و شکست روحی ملاصدرا سبب گردید که تا مدتی درس و بحث را رها کند و عمر خود را به

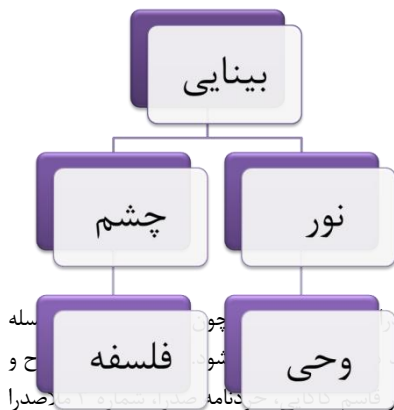

عبادت و روزه و ریاضت بگذراند و از این فرصت جبری که زمانه برای وی فراهم کرده بود، مراحل و مقامات معنوی عرفانی را با شتاب بیشتری طی کند و به بالاترین درجه معنویت و حتی قداست برسد. وی در این دوران که از نظر معنوی دوران طلایی زندگانی اوست علی رغم افسردگی و غمزدگی، توانست به مرحله کشف و شهود غیب برسد و حقایق فلسفی را نه در ذهن که با دیده دل ببیند و همین سبب شد که مکتب فلسفی خود را کامل سازد. این انزوا و ترک تالیف و تدریس ادامه داشت تا اینکه در مراحل کشف و شهود غیبی، دستور یافت که به سوی جامعه بر گردد و دست با تالیف و تدریس و نشر و پخش مکتب و یافته های خود نماید. (خامنه ای، ۱۳۸۳، ص. ۱۴ و ۱۶)

نمودار ۱-۲- سیر تحول تاریخی فلسفه، ماخذ: نگارنده

حضور ملاصدرا در شیراز پس از این دوره انزوا قابل توجه است. مطابق با آنچه که در کتاب هانری کربن آمده است: "ملاصدرا پس از سال ها گوشه گیری در کهک، به شهر خویش، شیراز، رفت که حاکم فارس الله وردی خان در آنجا مدرسه بزرگی به نیت اینکه شیخ در آن مستقر شود ساخته بود. آموزش ملاصدرا و تعلیمی که وی در این مدرسه به شاگردان خویش داد بحدی اهمیت دارد که ما می توانیم بر اساس آن ها از مکتب شیراز^۴ در مقایسه با مکتب اصفهان سخن بگوییم." (شایگان، ۱۳۸۷، ص. ۲۳۴)

اما صدرا در شیراز با مشکلات بسیاری مواجه بود. "ملاصدرا از یک سو با صوفیان نادان زمان خود روبه رو بود که از سودمندی اندیشه فلسفی غافل و به کوردلی و جهل خویش خوشنود بودند؛ از سوی دیگر مبارزه ای بی امان با متعصبانی

^۴ شیراز برای مدت سه قرن، یعنی قرون هشتم، نهم و دهم، کانون اصلی حکمت اسلامی قبل از ملاصدرا بود. فیلسوفان خاندان دشتکی تحت عنوان "مکتب شیراز" یاد می کنند. این جریان با نام صدرالدین محمد حاشیه نویسی است. اما این شیوه از ویژگیهای سنت فلسفی شرق و بخصوص فلسفه اسلامی است. دکتر قاسم باقری حاشیه نویسی در ادامه صدرالدین ملاصدرا با تالیفات خود این مکتب را رونق بخشید

نمودار ۲-۲- ارتباط فلسفه و وحی، ماخذ:

نگارنده